

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора, завідувача відділу освіти дітей з порушеннями інтелектуального розвитку Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України

Чеботарьової Олени Валентинівни

на дисертацію Возчикової Наталії Василівни

«Формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку»,

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

з галузі знань 01 Освіта / Педагогіка

за спеціальністю 016 Спеціальна освіта

Актуальність теми дисертаційної роботи. Реформування сучасного освітнього простору спрямовано на забезпечення сприятливих умов навчання, виховання та розвитку усіх дітей з особливими освітніми потребами, охоплюючи ранній вік дітей; розроблення інноваційних діагностичних, навчальних та розвивальних технологій в системі психолого-педагогічного супроводу.

Безперечно, в умовах сучасних змін в системі спеціальної освіти першочергового значення набуває проблема забезпечення ранньої допомоги та підтримки дітей з порушеннями психофізичного розвитку та їхніх родин, організації безперервного комплексного супроводу таких дітей, починаючи саме з раннього віку.

У процесі реалізації комплексного психолого-медико-педагогічного супроводу дітей раннього віку гостро постає питання щодо формування в них базових комунікативно-мовленнєвих вмінь та навичок, норм поведінки та інших соціальних компетенцій, що в подальшому забезпечуватиме успішну соціалізацію та соціальну адаптацію (О. Боряк, І. Гладченко, І. Дмитрієва, І. Омельченко, І. Мартиненко, Г. Соколова, І. Татьянчикова, Ю. Шевченко, Д. Шульженко та ін.).

Тому, цілком очевидно, що напрям наукового пошуку, представленого в дисертаційному дослідженні Возчикової Наталії Василівни на тему «Формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку» на якісно новому рівні з

урахуванням актуального стану мовленнєвого розвитку, вікових показників, структури порушення дітей групи ризику є актуальним і своєчасним для педагогічної науки і практики.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження. Наголошуючи на найсуттєвіших здобутках дисертаційної роботи, вважаємо за необхідне зазначити результати, що мають безперечну новизну, а саме: обґрунтовано та розкрито зміст та складові понятійних категорій «ускладнення розвитку», «передкомунікативні навички», «базові комунікативні вміння і навички»; створено діагностичний інструментарій та методику визначення стану сформованості передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку з урахуванням його критеріїв, показників та рівнів; розроблено програмно-методичний комплекс корекційно-розвиткової роботи з формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у означеної категорії дітей;

Особливо цінним, на нашу думку, є те, що розроблено та доведено ефективність методики формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок з урахуванням виявлених диференційованих особливостей постнатального дизонтогенезу дітей раннього віку з ускладненнями розвитку; визначено послідовні етапи та психолого-педагогічні умови формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок дітей раннього віку з ускладненнями розвитку, що базуються на міждисциплінарному підході до подолання проблеми.

Подальшого розвитку набули положення та наукові підходи до виховання дітей раннього віку; розроблені системи діагностики мотиваційного та комунікативного аспектів спілкування дітей раннього віку; закономірності, принципи, методи та прийоми формування комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що: розроблена та експериментально апробована методика формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей

раннього віку з ускладненнями розвитку може бути впроваджена в практичну діяльність закладів дошкільної освіти з інклюзивним навчанням, центрів ранньої соціальної реабілітації, центрів комплексної реабілітації дітей з інвалідністю та дітей, які належать до групи ризику щодо отримання інвалідності, центрів раннього розвитку.

Результати дослідження можуть використовуватись при викладанні фахових навчальних дисциплін за спеціальністю 016 Спеціальна освіта у закладах вищої освіти, а також для підвищення фахової кваліфікації вчителів-логопедів, корекційних педагогів, вихователів, асистентів вихователів в системі післядипломної педагогічної освіти.

Характеристика основних положень роботи. Оцінюючи зміст й завершеність дисертації Возчикової Наталії Василівни «Формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку», відмітимо, що вона є цілісним структурованим дослідженням, зберігає логічну послідовність та комплексність викладення матеріалу як на рівні роботи в цілому, так і в межах кожного окремого розділу, складається з анотацій українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (170 найменувань).

Слід відзначити вміння дисертантки узагальнювати й систематизувати теоретичний матеріал, що принагідно представлено у першому розділі дисертаційної роботи «Науково-теоретичні засади формування комунікативних навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку».

Авторкою обґрунтовано теоретичні засади формування комунікативних навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку. Здійснено аналіз наукових джерел, які присвячено дослідженню означеного питання, зокрема виявлено ступінь його актуальності та розробленості в науково-методичній літературі, що дало змогу систематизувати погляди на ключові поняття, пов'язані з означеною проблемою.

Визначено сутність поняття «ускладнення у розвитку», що розглядається як поліморфна група порушень нервово-психічного розвитку різного генезу, обтяжених низкою патопсихологічних станів та дизонтогенетичних ознак, зумовлених шкідливим впливом екзогенних та ендогенних факторів у пренатальному, інтранатальному та постнатальному періодах життя дитини.

Передкомунікативні навичк представлено як передумови до розвитку комунікації у вигляді специфічного процесу обміну інформацією, зумовленого потребою дитини у міжособистісному спілкуванні, прагненням до взаємодії та сумісної діяльності шляхом використання доступних вербальних і експресивно-мімічних засобів спілкування в якості комунікативних сигналів.

Під базовими комунікативними вміннями і навичками визначено здатність дитини до реалізації комунікативної потреби у самостійно чи опосередковано організованих ситуації комунікативної взаємодії шляхом використання елементарних мовленнєвих шаблонів чи синтаксичних моделей, засвоєних в процесі ситуативно-особистісного спілкування.

Обґрунтовано, що формування і розвиток комунікативної активності дітей раннього віку з ускладненнями розвитку передбачає не лише засвоєння ізольованих мовленнєвих одиниць, а й формування цілісної інтегрованої мовленнєвої діяльності, що має свою мотивацію і комунікативну мету й забезпечується складними комплексами мовленнєвих та комунікативних умінь і навичок.

Цінним, з педагогічної точки зору, є другий розділ дисертаційної роботи «Методичні основи формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку».

Для розв'язання ключових завдань констатувального етапу емпіричного дослідження автором визначено критерії сформованості передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку, а саме: імпресивно-діяльнісний, лінгвістично-когнітивний та соціально-комунікативний та показники за кожним із цих критеріїв.

Заслуговує на увагу представлена автором діагностична методика, що була розроблена на основі психолого-педагогічної діагностики розвитку дітей раннього дошкільного віку Л. Федорович. Окремі розділи даної діагностики адаптовано у відповідності до цілей і завдань емпіричного дослідження. Згідно визначених критеріїв експеримент було спрямовано на встановлення особливостей невербальних і вербальних компонентів комунікативної активності дітей раннього віку з ускладненнями розвитку і на співставлення апаратних досліджень, отриманих від суміжних фахівців.

Об'єктивність визначення стану сформованості передкомунікативних та базових комунікативних вмінь та навичок у дітей експериментальної групи була забезпечена шляхом кількісного та якісного аналізу отриманих відомостей через анкетування батьків, опосередковане спостереження та тестування дітей в штучно створених умовах.

У третьому розділі дисертаційної роботи представлено експериментальну методику формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку та результати експериментальної перевірки її ефективності.

Визначено зміст корекційно-розвиткового супроводу дітей раннього віку з ускладненнями розвитку, що розроблено на основі теоретико-методологічних основи діагностичних та авторських корекційно-розвиткових методик, алгоритм функціонування міжгалузевої програми, яка включає міждисциплінарний підхід до клініко-психолого-педагогічного обстеження дітей, інноваційні, модифіковані авторські підходи до превентивної корекції та розвитку дітей раннього віку з ускладненнями розвитку, а також зміст психолого-педагогічного супроводу родини.

Для обробки даних було доцільно використано методи вимірювання, формалізації та інтерпретації даних; кількісний та якісний аналіз даних; статистичний метод t-критерій Стюдента для порівняння середніх значень імпресиво-діяльній, лінгвістично-когнітивній та соціально-комунікативній

складових комунікативно-мовленнєвого розвитку, отриманих під час формувального етапу дослідження в експериментальній та контрольній групах.

Важливою для практики спеціальної освіти є розроблена та апробована на практиці «Програма формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку», яка містить певну етапність та складові: імпресивно-діяльнісний сегмент; лінгвістично-когнітивний сегмент; соціально-комунікативний сегмент; сімейно-орієнтований сегмент. Програму розроблено за чіткою структурою, що передбачає напрями навчання, зміст та форми роботи.

Таким чином, результати впровадженої експериментальної програми формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями, отримані у формувальному експерименті, засвідчили наявність якісних змін у імпресивно-діяльнісній, лінгвістично-когнітивній, соціально-комунікативній складових комунікативного розвитку дітей означеної категорії. Отже, отримані автором результати дають змогу констатувати ефективність розробленої програми, впровадження якої сприяло досягненню позитивних результатів.

Наукові положення, пропозиції, висновки і рекомендації, що подано у дисертації, є обґрунтованими та достовірними. Використано системний підхід для аналізу сучасного стану і з'ясування сутності основних складових базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку.

Усі наукові результати є коректними, обґрунтованими та доведеними до програмних продуктів для практичного застосування.

Отже, дисертація Возчикової Наталії Василівни засвідчує здійснену ґрунтовну пошукову й аналітичну роботу, опрацювання та узагальнення значного масиву інформації. Дисертаційне дослідження характеризується достатнім рівнем обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій. Оцінювання змісту дослідницької роботи уможливило стверджувати, що поставлена в ній мета у процесі вирішення головних завдань досягнута, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею.

Відсутність порушення академічної доброчесності. Слід зазначити, що під час роботи з дисертацією порушень вимог не виявлено, текст роботи оригінальний. Аналіз публікацій дисертантки засвідчив їх відповідність вимогам щодо оприлюднення результатів дослідження.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено у 7 публікаціях автора, з них: 1 стаття у зарубіжному періодичному виданні; 3 статті у наукових фахових виданнях України (категорії «Б»), включених до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International; 3 тези апробаційного характеру.

Зауваження та рекомендації щодо оформлення та змісту дисертації.

Незважаючи на високу якість виконаної дисертаційної роботи, вартими уваги є окремі зауваження, що виникли в процесі рецензування роботи та вимагають уточнень та пояснення.

1. На нашу думку, потребує уточнення висновки щодо важливості отриманих результатів проведеного дослідження на імплементацію Концепції розвитку системи раннього втручання в Україні.
2. У розділі II, у результатах констатувального етапу дослідження переважає статистичний аналіз отриманих даних. У результатах проведеної діагностики передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку необхідно було дати більше якісного аналізу виконання завдань, передбачених діагностичною методикою, що розширило б результати експериментального дослідження.
3. У формульовальному етапі дослідження необхідно було більше зробити акцент на забезпеченні мікросоціальної ситуації розвитку дітей означеної категорії – включення батьків в діагностику та корекцію базових комунікативних вмінь і навичок у дітей, що сприятиме ефективності формульовальної методики.

Проте, зазначені зауваження та рекомендації ні в якому разі не применшують наукову цінність отриманих результатів дослідження, а лише вказує на його оригінальність, широту та можливі перспективи.

Усе вище зазначене дає підстави для **висновку**, що дисертаційна робота Возчикової Наталії Василівни «Формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку» є завершеною, самостійною науковою працею, яка має новизну та практичне значення, що є вагомим внеском у спеціальну освіту. Дисертаційне дослідження відповідає вимогам до оформлення дисертацій, порядку присудження наукового ступеня доктора філософії, затвердженими Наказом МОН України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019) і постановою КМ України від 12.01.2022 № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із змінами, внесеними згідно Постанови КМ України № 341 від 21.03.2022 року), а її автор – Возчикова Наталія Василівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії PhD з галузі знань 01 «Освіта / Педагогіка» за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта».

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук, професор,

завідувач відділу освіти дітей

з порушеннями інтелектуального розвитку

Інституту спеціальної педагогіки і психології

імені Миколи Ярмаченка НАПН України

Олена ЧЕБОТАРЬОВА

